

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

Bizans İmparatoru Herakleios'un Ekonomik Reformları

Yazarlar/Authors: Sercan Akiniz, Zeynep Güngör

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, V, 1-16

Doi: 10.5281/zenodo.8073409

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 16 Haziran 2023; Kabul Tarihi: 22 Haziran 2023

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

**BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS'UN EKONOMİK
REFORMLARI***

**ECONOMIC REFORMS OF HERACLIUS THE BYZANTINE
EMPEROR**

Sercan AKİNİZ** - Zeynep GÜNGÖR***

* Bu makale, "Bizans İmparatoru Herakleios (610-641) Dönemi Reform Hareketleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışma SYL-2018-2227 numarasıyla Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) kapsamında desteklenmiştir.

** Doktora Öğrencisi. Akdeniz Üniversitesi. Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Ortaçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-5288-8804, sercanakiniz@gmail.com

*** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-6320-1462, zeynepgungormez@akdeniz.edu.tr

Özet

Baskıcı Fokas rejimine karşı Kartaca eksarhı Herakleios'un organize ettiği bir darbe girişimiyle imparatorluğu elde eden, babası ile aynı adı taşıyan Herakleios, 610 yılında Bizans'ın yeni imparatoru olmuştur. Herakleios imparatorluğu devraldığında Iustinianos devrinin ışıltularından eser kalmamıştır. Herakleios'un imparatorluğu elde etmesinin hemen ardından batıda Avar-Slav akınlarının baskı ve istilaları doğuda ise Sâsânîler hemen ardından İslâm akınları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. İmparatorluk hem Avar-Slav akınları hem de Sâsânî-İslâm akınlarıyla baş edecek ekonomik-askeri güçten yoksundu. Bu süreç Herakleios'un imparatorluğu saran bütün tehditlerle mücadele edebilmesi için birtakım alanlarda reform hareketlerine girişmesini gerekli kılmıştır. Herakleios'un, önceliği çöken ekonomik durumda finansman sorununu çözmek olmuştur. Bu doğrultuda sikkeler ve darphaneler reformlara tabi tutulmuş ve mali idare de birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler sayesinde istilacı kavimlere haraç ödemesi yapılabilmiş ve tehdit unsuru olan Sâsânîlerle mücadele etmesi için gerekli olan askeri birlikleri finanse edebilmiştir. Bu çalışmada İmparator Herakleios'un ekonomi alanında neden reformlara ihtiyaç duyduğunun gözler önüne serilebilmesi için dönemin siyasi olaylarına genel hatlarıyla değinilecek ve ardından Herakleios'un ekonomi alanında yapmış olduğu reformlara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Herakleios, Ekonomi, Sikke, Reform.

Abstract

Heraclius, who took the same name as his father, became the new emperor of Byzantium in 610, having won the empire through a coup organized by Heraclius of Carthage against the oppressive Phocas regime. When Heraclius took over the empire, there was no trace of the glories of the Iustinian era. Immediately after Heraclius took over the empire, he had to fight against the pressure and invasions of the Avar-Slavic raids in the west and the Sassanids in the east, followed by the Islamic raids. The empire lacked the economic-military power to cope with both the Avar-Slavic raids and the Sasanian-Islamic raids. This process made it necessary for Heraclius to undertake reform movements in a number of areas in order to combat all the threats surrounding the empire. Heraclius' priority was to solve the problem of financing the collapsing economy. In this direction, coins and mints were subjected to reforms and some arrangements were made in the financial administration. As a result of these arrangements, he was able to pay tribute to the invading tribes and finance the military units necessary to fight the Sassanids, who were a threat. In this study, in order to reveal why Heraclius needed reforms in the field of economy, the political events of the period will be mentioned in general terms and then Heraclius' reforms in the field of economy will be discussed.

Keywords: Byzantine, Heraclius, Economy, Coinage, Reform

GİRİŞ

Bizans İmparatoru Herakleios'un ekonomik alanda yapmış olduğu faaliyetlerin, imparatorluğun hangi şartlar altında bulunduğu ve reformlara ihtiyaç duyulduğunun anlaşılması adına, Herakleios'un devraldığı imparatorluktaki siyasi atmosfere genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere 602 yılı kışında başlayan bir isyana öncülük eden Fokas, imparator Mavrikios'a karşı bir darbe girişimiyle imparatorluğu ele geçirmişti. Mavrikios'un hayatta kalan komutanlarından Priscus, Kartaca eksarhı Herakleios'a durumu izah ederek destek istemiştir.¹ Bu isteğe Kartaca eksarhı, oğlu Herakleios'u ve yeğeni Niketas'ı donanmayla birlikte göndererek karşılık vermiştir. Bu destek birliği ilk olarak imparatorluğun hububat deposu olma özelliğine sahip olan Mısır'ı, kontrol altına almıştır. Mısır halkı Herakleios'un bu hareketinin yanında durmuştur. Mısır'ın kontrol altına alınmasından sonra Kıbrıs'ta bu kalkışmayla ele geçirilmiştir. Böylelikle Konstantinopolis'e erzak taşıyan gemilere de el konularak başkentin durumu zayıflatılmaya çalışılmıştır.² Fokas rejiminin baskısından bunalan, taraftarlarını da etrafına toplayarak Konstantinopolis'e doğru harekete devam eden Herakleios, ilk tacını Erdek Metropolitinden almıştır. 610 senesine gelindiğinde Herakleios donanmasıyla Konstantinopolis açıklarında belirmiştir.³ Kartaca Eksarhı Herakleios'un tasarladığı operasyon sonuçlanmış, Fokas öldürülmüş ve yeni Bizans İmparatoru oğul Herakleios olmuştur. Fokas idaresinde ezilen Konstantinopolis tebaası kurtarıcı olarak Herakleios'u görmüş Konstantinopolis'e gelmesiyle de onu coşkuyla selamlamıştır. 5 Ekim 610'da Patrik Sergios'un öncülüğünde taç giyme merasimi yapılmıştır. ⁴ Ostrogorsky, Herakleios Hanedanı'nın iktidara gelişini Bizans Ortaçağı'nın miladi olarak tanımlamıştır.⁵

HERAKLEİOS'UN İMPARATOR OLUŞU VE SİYASİ SORUNLAR

Herakleios imparator olduğunda elinde kaynakları tüketilmiş boş bir hazineyle birlikte düzeni bozulmuş, sayısı azalmış bir ordu vardı. İçinde bulunduğu bu kötü şartlar altında batı bölgelerinde Avarlar-Slavlar Bizans'ın enerjisini tüketmekte ve Adriyatik, Balkanlar, Ege kıyılarında talanlar gerçekleştirmekteydiler. Bununla da yetinmeyip talan ettikleri bölgelere yerleşmeye de başlamışlardır. Balkan yarımadasının önemli şehirleri harap edilmiş, imparatorluğun bu bölgesinde sadece Selanik, İşkodra, Trogir, Lissu, Butua gibi şehirler kalmıştır. Akınlar Girit'e kadar yayılmıştır.⁶ İmparatorluk, Avar'lara karşı durabilecek düzenli ordudan mahrumdu. Askeri olarak müdahale edemediği Avarlara sefirler göndererek sulh yolunu denemiştir. Bu doğrultuda Herakleios, muhafızlarıyla birlikte beraberinde birtakım kıymetli hediyeler alarak Anastasius setinden çıkarak görüşmeye

¹ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, trans. C.Mango- R.Scott (Oxford: Clarendon Press 1997) 424.; Nikephoros, *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*, Trans. C.Mango (Washington: Dumbarton Oaks 1990), 35-37.

² Walter E. Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press 2003), 40.

³ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 428.

⁴ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 299.

⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2015),79.

⁶ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 87.

gitmiştir. Ancak Avar birlikleri aniden saldırıya geçmiş, umulmadık saldırı karşısında Herakleios, yanında getirdiği kıymetli hediyeleri alamadan başkente geri dönmüştür.⁷

İmparatorluğun batı bölgelerindeki vaziyet bu durumdayken, doğusundaki tehlike Sâsânîlerdi. Batıda barış yolu arayan, umduğunu bulamayan Herakleios, doğudaki Sâsânî tehdidi için de sefirler görevlendirmiştir. Fakat II. Hüsrev sefirleri dikkate almamıştır.⁸ Doğuda da sulh yolu kapanmış Sâsânî kuvvetleri Antiokheia ve Apameia şehirlerini işgal ederek, Kapadokya'ya kadar ilerlemiş, Kaesarea şehrini de ele geçirmişlerdir. Theophanes'e göre; burada esir alınanların sayısı on bindir.⁹ Abul Farac ise Bahram tarafından işgal edilen Kaesarea'da ölenlerin sayısının on bin olduğunu belirtir.¹⁰ Yaşanan bu kayıplar karşısında askeri birliklerini bizzat komuta ederek hem Kaesarea şehrini kurtarmak hem de Sâsânî birliklerini bertaraf etmek istemiştir. İmparatorların ordunun başında sefere çıkması en son I. Theodosios devrinde görülmüştür. Herakleios'a bu hareketinin uygun olmadığı söylense de imparator uyarıları dikkate almamış şahsen orduyu çatışma sahasında yönetmiştir.¹¹ Aslında Herakleios'u bizzat ordunun başına geçiren etken komuta kadrosundaki eksikliklerdir. Mavrikios döneminin tecrübeli komutanları Fokas zamanında görevlerinden uzaklaştırılmıştır.¹² Herakleios'un şahsen yönettiği askerî harekât onun tam olarak istediği gibi sonuçlanmamış Sâsânî birlikleri düzenli bir şekilde geri çekilmişlerdir.¹³ 613 yılında imparator Herakleios ve yeğeni Niketas'ın birlikleri Antiokheia yakınlarında Sâsânî birlikleri ile bir kez daha karşı karşıya gelmiş ağır bir mağlubiyet alarak başarısız olmuşlardır. Şahin komutasındaki Sâsânî birliklerince Antiokheia patriğini öldürülmüş ve şehir yağmaya maruz kalmıştır.¹⁴

Bizans İmparatorluğu peşi sıra yenilgiler almaya devam etmekteydi. Tarsus ve Şam'ı da ele geçiren Sâsânîler istikametlerini Suriye'den Kudüs'e doğru çevirmişlerdir. Sâsânîler 542 yılında I. Hüsrev döneminde Kudüs'ü almayı denemiş fakat veba salgını sebebiyle muvaffak olamamışlardır.¹⁵ Herakleios'un güçsüzlüğünün farkında olan II. Hüsrev Kudüs'ü ele geçirmeyi amaçlamış şehri yirmi gün boyunca muhasara altına almış ve 614 senesinin Mayıs ayında Kudüs teslim olmuştur.¹⁶ Teslimiyetin ardından Kudüslüler talan ve katliamlarla karşılaşmıştır. Kutsal Mezar Kilisesiyle birlikte pek çok bina yakılmış, kutsal hazineler Ktesifon (Tizpon)'a nakledilmiştir. Ayrıca Kudüs Patriği Zacharias'ın da

⁷ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 433-434.

⁸ Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi I*, Çev. Ö.R. Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1945), 168.

⁹ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 429.

¹⁰ Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, 168.

¹¹ Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 68.; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Turhan Kaçar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2016), 620-621.

¹² Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 75.

¹³ Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 69.

¹⁴ Michael J. Decker, *The Byzantine Dark Ages*, (New York: Bloomsbury 2016), 13-14.; Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 77.

¹⁵ John B. Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century* (London: Oxford University Press 1911), 104-105.

¹⁶ A.A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. T. Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları 2016), 231.; G. Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. E.Ç. Babaoğlu (İstanbul: Kalkedon Yayınları 2010), 59.; Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 78.

aralarında bulunduğu pek çok esir alınmıştır.¹⁷ Sebeos, Kudüs'te esir alınanların sayısını otuz beş bin olarak belirtir.¹⁸ Tarihi kayıtlarda Kudüs'ün işgali neticesinde ölenlerin sayısı on yedi bin ile doksan bin arasındadır. Öyle ki, Sebeos on yedi bin, Theophanes ve Abul Farac ise doksan bin kişinin öldürüldüğünü nakleder.¹⁹ Kaegi ise ölü sayısının elli yedi bin ile altmış altı bin beş yüz arasında olduğunu iddia eder.²⁰ Kudüs'ün kaybı ve beraberinde kutsal emanetlerin Sâsânîler'in eline geçmesi imparatorlukta Hristiyanların derin üzüntüsüne ve Herakleios'un ise büyük mahcubiyet yaşamasına vesile olmuştur.²¹ II. Hüsrev'in, Kudüs'ten sonraki hedefi imparatorluk başkenti Konstantinopolis olmuştur. Sâsânîlere komuta eden Şahin, 615 senesinde Kadıköy'e ulaşmış ve Üsküdar yakınlarında ordugâhını kurmuştur. Konstantinopolis yakınlarına kadar ilerleyen Sâsânî birliklerinin haberini alan İmparator Herakleios, anlaşma yapmak için elçiler göndermiştir.²² Hüsrev'in, elçileri kovarak Tanrı dediğiniz ve çarmlıha ölen birine inanmayı bırakıp Güneş'e tapana kadar sizi yalnız bırakmayacağım dediği nakledilir.²³ Elçilerin kovulmasının ardından başlayan muhaberede Sâsânîler dört bin kayıp vererek mağlup olmuşlardır.²⁴

Hüsrev, söyleminin arkasındaydı ve Herakleios'un peşini bırakmak niyetinde değildir. Konstantinopolis'i işgal etmeyi denemiş başarılı olamayınca Mısır'a yönünü çevirmiştir. Nitekim 619 yılında Mısır, Akdeniz'in en büyük limanı İskenderiye Sâsânîlerce ele geçirilmiştir. Mısır'ın kaybı Konstantinopolis ekonomisini derinden yaralamıştır.²⁵ Mısır'ı ele geçiren Hüsrev Herakleios'a aşağılayıcı üslupta bir mektup göndermiştir. Mektubun içeriği Sebeos kroniğinde yer almaktadır. Herakleios'a “*Anlamsız ve önemsiz hizmetçimiz*” kendisine ise “*Yeryüzünün kralı ve efendisi Aramazd'ın çocuğu Hüsrev*” diyerek başlayan mektupta; Hüsrev'in Herakleios'a “*Teslim olmak istemedin ve hâlâ kendine Kral diyorsun. Sendeki hazinemi harcıyorsun. İddianız Tanrıya güvendiğinizdir. O zaman neden Kayseri, Kudüs ve İskenderiye'yi almama engel olmadı? Konstantinopolis'i yok edemeyecek miyim? Eğer, karını ve çocuklarını alıp yanına gelersen sana mülkler, bağlar ve zeytin ağaçlarını vereceğim. Boş yere umut besleme, Yahudilerden kendisini kurtaramayan Mesih, seni benim elimden nasıl kurtarır?*” dediği aktarılır.²⁶ Nikephoros kroniği de Sâsânîler'in Mısır'ı ele geçirmesinin ardından Herakleios'un umutsuzluğa kapıldığını, Konstantinopolis'teki hazinelerini gemiye naklederek şehirden ayrılma girişiminde bulunduğunu aktarır. Fakat hazırlanmış olduğu gemiler fırtınaya yakalanarak batmış ve Herakleios'un şehirden ayrılmakta olduğu duyulmuştur. Bu olay karşısında Patrik Sergios, Herakleios ile görüşme gerçekleştirmiş ve başkenti şartlar ne olursa olsun terk etmeyeceği

¹⁷ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 87.; Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 232., Dionysios Stathakopoulos, *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları 2018), 90.

¹⁸ Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, Trans. R.W. Thomson (Liverpool: Liverpool University Press 1999), 69.

¹⁹ Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, 69; Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 431.; Abû'l-Farac, *Abû'l Farac Tarihi I*, 168.

²⁰ Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 78.

²¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 88.

²² Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 83.

²³ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 433.

²⁴ Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, 79.

²⁵ Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, Çev. Gül Ç. Güven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2016), 87.

²⁶ Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, 79.

konusunda ant içirmiştir.²⁷ Bizans İmparatoru Herakleios'un Sergios ile görüşmesi onda birtakım değişimler yaratmıştır. Artık toprak kayıpları izlenmeyecek gereken önlemler alınacak ve bir takım ekonomik reformlarla gücünü toplamaya girişilecektir. Bu doğrultuda Mısır'ın işgalinin ardından Hüsrev'in, Herakleios'a yazdığı yukarıda bahsettiğimiz mektup akıllıca kullanılacak ve bir seferberlik atmosferine bürünmesinde kullanılacaktır. İmparator, kendisine yollanan mektubu kentin önde gelenlerinin karşısında okunmasını söylemiştir. Kutsal değerlerine ve imparatorlarına karşı söylenen sözleri içeren mektubu dinleyenler hicap duymuşlardır. İmparator Herakleios'un bu hamlesi kilisenin tüm kaynaklarını imparatoruna arz etmesine neden olmuştur. İmparator Herakleios bu kırılım döneminde ilerleyen alt başlıkta bahsedeceğimiz ekonomik reformlar neticesinde gücünü toplamayı başarmış ve Sâsânî tehdidine son vermek üzere bir dizi seferler düzenleyebilmiştir. Seferlerin ilk 622, ikincisi 624, üçüncüsü 626 senesinde yapılmıştır. Düzenlediği bu seferlerle Sâsânîleri alt etmeyi başarmış, II. Hüsrev gözden düşüp öldürülmüş ve Sâsânîlere eline geçirdikleri Bizans topraklarını iade etmesini içeren anlaşmaya varılmıştır.²⁸ Bu başarılı seferlerin neticesinde imparatorluk doğu sınırlarını güvence altına almıştır. 630 yılında muzaffer İmparator Herakleios, Kutsal Haç Kudüs'e geri götürmüş ve Basileios unvanı kullanmaya başlamıştır.²⁹

Bizans İmparatoru Herakleios, uzun yıllardır imparatorluğun ekonomik ve askeri gücünü harcayan Sâsânî tehdidini bertaraf etmiş fakat bu durum uzun soluklu olmamıştır. Sâsânî zaferinin hemen ardından İslâm kuvvetlerinin tehdidi ortaya çıkmıştır. Genel hatlarıyla İslâm-Bizans savaşlarına değinmek gerekirse; bu çatışmalarının ilki 629 yılında İslâm'ı tebliğ etmekle görevli elçinin öldürülmesiyle başlamıştır. Mûte ovasındaki ilk askeri çarpışmada İslâm birlikleri mağlup olmuş ve geri çekilmiştir.³⁰ Herakleios'un askeri sefere hazırlandığı ve birlikleriyle Arap çölüne doğru gelmekte olduğuna dair bir haber Hz. Muhammed'e bildirilmiştir. Gelen haber üzerine Hz. Muhammed otuz bin kişilik birliğini keşif maksadıyla Tebuk'e nakletmiştir.³¹ Müslümanların keşif hareketleri sırasında Herakleios kutsal emanetleri Kudüs'e taşımaktaydı.³² Hz. Muhammed'in vefatının ardından Halife Ebu Bekir idaresinde İslâm fetihleri hız kazanmıştır. Amr b. Âs komutasındaki İslâm ordusu 634 senesinde Hira'yı ele geçirmiştir. İslâm birliklerinin Gazze'deki seferlerini duyan Sergios, Gazze'yi kurtarmak maksadıyla Caesarea Maritima da üç yüz kişilik askeri birlik hazırlamıştır. Sergios komutasından Bizans ordusu, Caesarea Maritima'nın güneyinde İslâm ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Dathin savaşı olarak bilinen 634 senesinin Şubat ayında meydana gelen çarpışmada Sergios ölmüş, Bizans ordusu ağır yenilgi almıştır.³³ Dathin

²⁷ Nikephoros, *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*, 49.

²⁸ Peter Brown, *Geç Antikçağ Dünyası*, çev. Turhan Kaçar (İstanbul: Alfa Yayınları 2017), 196-197.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 96.; Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün (İstanbul: İletişim Yayınları 2013), 73.

²⁹ Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, (New Jersey: WileyBlackwell 2010), 355.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 96.; Kaegi, *Heraclius Emperor of Byzantium*, 186.

³⁰ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2015), 53.; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmet Özay (İstanbul: Kaknüs Yayınları 2000), 53.

³¹ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 101.; İbn Cafer, *Kitabü'l-Harac*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2018), 21.

³² Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, 110.

³³ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 467.; Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, 147-148.

savaşımdan sonra Amr b. Âs bölgedeki askeri faaliyetlerine devam ederken, Hâlid b. Velid komutasındaki İslâm birlikleri Busra'yı muhasara altına almışlardır. Busra ve Havran'ın kuşatılması Müslüman ordusunun, Şam'a giden yolunu açmıştır.³⁴ Halid b. Velid'in komutasındaki İslâm kuvvetleri, Ecnâdeyn'de toplanmaya başlamıştır. 634 senesinin temmuz ayında gerçekleşen savaş İslâm kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanmıştır. İmparator Herakleios, İslâm birliklerinin ilerlediği haberini alınca Şam şehrinden Antakya'ya çekilmiştir.³⁵ Bu geri çekilişin ardından Antakya'da bulunan Herakleios yine de İslâm kuvvetlerini durdurmak için çabalasa da Yermûk Savaşı'nda almış olduğu ağır mağlubiyet artık onun Suriye'den ümidini kesmesine sebep olmuştur. Bir kez daha ordusunun savaşı kaybettiği haberini alan Herakleios'un tepkisi Belâzûri'nin eserine yansımıştır. Esere göre Herakleios son kez Suriye'yi selamlamış ve Konstantinopolis'e geri dönmüştür.³⁶ Herakleios, peş peşe almış olduğu mağlubiyetlerle Busrâ, Şam, Baalbek, Hama, Humus, Antakya, Kudüs gibi önemli şehirleri yitirmiştir.³⁷ Görüldüğü üzere Herakleios'un imparatorluğunun ilk yıllarında Sâsânîler tarafından işgal edilen ardından geri aldığı şehirler bu seferde İslâm kuvvetlerinin saldırılarıyla elinden çıkmıştır. Herakleios, Bizans ordusu ve İslâm orduları arasında savaşlar devam ederken 641 senesinin ocak ayında ölmüştür.³⁸ Herakleios, hayattayken 638 senesinde Martina'dan olan oğlu Heraklonas'a taç giydirmiştir. Vasiyetinde iktidarı eşit olarak, Kostantinos ve İmparatoriçe Martina ile paylaşmasını belirttiyse de Kostantinos dört ay sonra zehirle öldürülmüş, Martina ve Heraklonas imparatorluğu idare etmiştir.³⁹

BİZANS İMPARATORU HERAKLEİOS'UN EKONOMİK REFORMLARI

Herakleios dönemi toprak kayıpları beraberinde ekonomik gerilemeye neden olmuştur. İmparatorluğun mali yapısı krize girmiş bu durumda imparatorluğun askeri düzenlemelerle ayıracak bütçesini de çıkmaza sokmuştur. Siyasi olaylar alt başlığında değindiğimiz Bizans -Sâsânî savaşlarında demografik yapısı da bozulan Bizans İmparatorluğu'nun, içinde bulunduğu ekonomik çıkmaz, 618 yılında halka ücretsiz buğday dağıtılması uygulamasına son verilmesine neden olmuştur.⁴⁰ Mısır ve Kudüs gibi zengin şehirlerin kaybı imparatorluğun hem vergi hem de iâşe gelirlerinden yoksun bırakmıştır. Kayıplar düşünüldüğünde imparatorluğun hem müttefik ödemelerini yapması hem de savaş ekonomisini finanse edebilmesi için imparatorluğun bütün kutsal hazinelerini toplatılıp sikke basılması çözümü bulunmuştur.⁴¹

³⁴ Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, 167-168.

³⁵ Belâzûri, *Fütuhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları 2013), 136.; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, 153.

³⁶ Belâzûri, *Fütuhu'l Büldân*, 158, İbn Cafer, *Kitabü'l-Harac*, 35.

³⁷ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 54.; Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, 215.; Gil, *A History of Palestine 634-1099*, 53.

³⁸ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 474.

³⁹ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 474.; Cecile Morrisson, "Olaylar /Kronolojik Perspektif", *Bizans Dünyası I*, ed. C.Morrisson, çev. Aslı Bilge (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2014), 67.

⁴⁰ Angeliki E. Laiou-Cecile Morrisson, *Bizans Ekonomisi*, çev. Bahattin Bayram (İstanbul: Runik Kitap 2020), 54.

⁴¹ Laiou- Morrisson, *Bizans Ekonomisi*, s.36.

Herakleios'un iktidarı ele aldığı zamanlardaki problemler düşünüldüğünde hem Avar-Slav kavimlerini dizginlemek, hem de Sâsânîlerle mücadele edebilecek orduyu düzenleyebilmek için paraya ihtiyacı olduğudur. Bu konuda ordu ödemeleri de ön plana çıkmaktadır. Öyle ki, geçmişte İmparator Mavrikios'un, askerlerin maaşlarını nakit ödemek yerine onlara silah ve teçhizat dağıtması isyana neden olmuştur. Herakleios öncesinde askerlere ödemenin ne ile yapıldığı net değildir.⁴² Herakleios döneminde askerlere ayrılan tahsisatın ne kadar olduğu net değilse bile kaynaklarda ödemelerin gümüş sikkelerle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Paschale'da askerlere ayrılan tahsisatın eskiye oranla yarı yarıya azaldığı kayıtlıdır.⁴³ Theophanes'de 620/621 senesine ait aktarılan bilgilerde altın ve gümüş sikkelerin kiliselerdeki eşyaların kullanılarak basıldığı yazılıdır.⁴⁴ Basılan bu sikkeler Herakleios'un siyasi olaylar alt başlığında değindiğimiz 622/624/626 seferlerinin yapılmasında ve başarıya ulaşmasında başat rol oynadığını söyleyebiliriz.

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİ SİKKELERİ

Grierson'un tasnifleriyle beş devre ayrılan Bizans sikkelerinde İlk devir imparator I. Anastasius'tan, VIII. yüzyıl ilk yarısına kadar dolaşımda olan sikkeleri içermektedir. Bu devirde; 3 altın sikke, 4-5 bakır sikkeye ilaveten çalışmamız için önem arz eden 615 senesinde darp edilmiş gümüş Hexagram yer almaktadır. Herakleios'un sikkeleri bu 1. devre içerisinde 2. devir 7. yüzyılın ikinci yarısından 9. yüzyıl sonlarını kapsayan nomisma (altın sikke), miliareion (gümüş sikke) ve follis (bakır sikke)'tir. 3. dönem; I. Aleksios Komnenos'un sikke reformu ile başlayan 13. yüzyılın sonunu kapsayan nomisma'nın yerini hyperpyro'nun aldığı ve uzun zamandan beri tedavülde olmayan tremis'in yeniden dolaşıma sokulduğu dönemdir. 4. devir; 1300'lerle hayata geçen 14. yüzyılın ikinci yarısında sona eren basilikon (gümüş sikke birimi)'un ve assarion (bakır sikke birimi)'un dolaşıma girdiği dönemdir. XIV. yüzyılın ortalarında başlayıp imparatorluğun yıkıldığı 1453 tarihine kadar beşinci dönem sikkeleri olarak sınıflandırılmıştır.⁴⁵

Altın Sikke Solidus/Nomisma

Solidus'lar (Grek.nomisma) Bizans İmparatorluğu'nun altın sikke sisteminin temelidir. Konstantinos'un 309 yılında ilk kez bastırdığı solidus, imparatorluğun en emniyetli sikkesi olmuştur.⁴⁶ XI. Yüzyıl başlarına kadar kalite ve saflıkları birbirine benzeyen sikkeler üretilmiştir. Ağırlıkları 4.5 gramdır. Solidus, Roma librasının 1/72'sine eşit ve yirmi dört ayar altındır. Solidus'ların yarı birim değerinde semissis ve üçte biri değerinde tremislerde Bizans ekonomik hayatında kullanılmıştır.⁴⁷ Bir solidus yüz seksen follis'e yedi bin ikiyüz nummi'ye denk gelmektedir.⁴⁸ Beşinci yüzyıl soliduslarında zırlı imparator büstü ön yüzünde yer almaktadır. İmparatora benzerlik iddiası taşımaz, temsilidir. Victoria ya da haç

⁴² Constantin Zuckerman, "Ordu", *Bizans Dünyası I*, çev. Aslı Bilge, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2014), 191. pp. 160-197.

⁴³ Paschale, *Chronicon Paschale, 284-628 A.D.*, trans. Michael Whitby-Mary Whitby (Liverpool: Liverpool University 1989), 158.

⁴⁴ Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, 435.

⁴⁵ Philip Grierson, *Byzantine Coinage*, (Washington: Dumbarton Oaks 1999), 2.

⁴⁶ Judith Herrin, *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları 2016), 37.

⁴⁷ Grierson, *Byzantine Coinage*, 3.

⁴⁸ Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, 47.

tutan baş melek tasviri arka yüzde yer almaktadır. İmparator II. İustinus devrinde Konstantinopolis'in oturan figürü, II. Tiberius devrinde ise, basamak üzeri haç figürü bulunmaktadır. Yedinci yüzyılda sikke tasvirlerinde önemli bir tahavvül göstermiştir. Fokas'ın sikke portrelerinde başlayan dönüşüm, Herakleios döneminde yerini imparator ile varislerinin birlikte yer aldığı görüntüsüne bırakmıştır.⁴⁹ Herakleios'un solidusları Grierson tasnifiyle dört devirde incelenmiştir. Bu dört devir kronolojik olarak 610/613, 613/629, 629/631, 632/641 seneleridir. 610-613 senelerindeki altın sikkelerde, başında tolga ve chlamys giyimli Herakleios tek başına görülmektedir. Basamak üstü haç ise arka yüzdedir.⁵⁰ 613/629 senelerindeki altın sikkelerde ise Herakleios ve Herakleios Konstantinus birlikte taçlı ve paludamentum giyimlidir. 613-629 yılları arasında 3 farklı solidus vardır. Birincisi 613-616⁵¹, ikincisi; 616-625⁵², üçüncüsü ise 625-629 yıllarına tarihlenmektedir.⁵³ 629-631 yılları arasındaki soliduslarda İmparator Herakleios gür sakallı ve bıyıklıdır varisi Herakleios Konstantine ile birlikte.⁵⁴ 632/641 senelerindeki altın sikkelerde Herakleios ön plandadır. Herakleios Konstantinus ve Herakleonas da ona ayakta eşlik ettiği tasviriyle Herakleios'un sembolünden oluşur. Bu yıllar arasında iki grup altın sikke vardır. 1. grupta Heraklonas ufak ve tacı yokken, 2. grupta Herakleonas büyümüş ve taç takmıştır.⁵⁵ Yirmi dört ayar altın sikkelere ilaveten semis olarak adlandırılan sikkelerde vardır. Bu sikkeler I. İustinianus dönemiyle başlayıp, Herakleios Hanedanlığı'nın bitişine kadar basılmıştır.⁵⁶ Herakleios'a ait yirmi ve yirmi iki ayar altın sikkeler vardır.⁵⁷

Sikkeler imparatorların hem idaresi altındaki halka hem de geleceğe verdikleri imajın imzalarıdır. Herakleios sikke betimlemelerine getirdiği reformla imajını kullanmıştır. Sikke görüntülerinde beraberindeki varislerini konumlandırması idari yönden halkına istikrar vadettiği açıktır. Herakleios sikke betimlemelerine getirdiği bu yenilik ile imparator olma sırasını belirlemek, gözler önüne sermek ve hanedan anlayışını temellendirmek fikrinin yansımaları olduğunu söyleyebilir.⁵⁸

⁴⁹ Grierson, *Byzantine Coinage*, 7.; Ceren Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Doktora Tezi (İzmir:Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı 2010), 36.

⁵⁰ Philip Grierson, *Byzantine Coins* (California: University of California Press 1982), 93.; *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection II*, ed. Alfred R. Bellinger-Philip Grierson (Washington: Dumbarton Oaks Research and Collection 1993), Pl.VIII.3b.2.; Çalışmamıza konu olan sikkelerin seçilmiş görselleri makalenin sonuna eklenmiştir.

⁵¹ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl.VIII. 8j.4.

⁵² Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl.VIII.20e. 1.

⁵³ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl.VIII.20e. 1. ; Grierson, *Byzantine Coins*, 93-94.

⁵⁴ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl.IX.30a.; Grierson, *Byzantine Coins*, 94.

⁵⁵ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl.IX. 42a; Grierson, *Byzantine Coins*, 94.

⁵⁶ Grierson, *Byzantine Coins*, 99-100.

⁵⁷ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Pl. VIII.12.1.

⁵⁸ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 36.

Gümüş Sikke

Siliqua (Milliaresion)'lar IV. yüzyılın sonlarına doğru ana gümüş sikkelerdir. Valerius Diocletianus ve I. Konstantin dönemlerinde değerinde sürekli değişim olması, gümüş sikkelerin istikrarsız basılmasına neden olmuştur. Gümüş sikkeler üzerinde I. Anastasius reformları da önemli bir katkı gösterememiştir. I. Justinianus döneminde ise merasim sikkeleri olarak üretilmiştir.⁵⁹ Fakat Herakleios döneminde gümüş sikkeler dikkate değer dönüşüm geçirmiştir. Bu yeniliğin adı *Hexagram*'dır. Bizans'ın gümüş sikke tarihi açısından Hexagramlar önem arz etmektedir. 615 yılında Herakleios gümüş sikkeyi ihya ettiği reformunu gerçekleştirmiştir. Paschale Kroniği'nde Hexagram'ın doğuşu reformun tarihi izi için çok önemlidir. Bu atıf Hexagram'ın tedavüle girdiğini göstermektedir. Bu atıf altı yüz on beş senesinde altı gramlık gümüş sikke darp edildi ve onunla eski oranın yarısı ile imparatorluk harcamaları yapıldı şeklindedir.⁶⁰ Hexagram 6.84 gram ağırlığındır. Bu ağırlığı ile IV. yüzyıl gümüş sikkelerine göre daha ağırdır. Değeri solidus'un 1/12'si kadardır.⁶¹ İmparator Herakleios'un Hexagramları iki tiptir. 1. 615/638 seneleri arasında tedavüle olmuştur. Bu gruptaki Hexagramlarda Herakleios ve Herakleios Konstantinus birlikte oturur halde görünmektedir. Tanrı Romalıların yardımcısı olsun yazısı ve basamak üzeri küre üstünde haç arka yüzdedir.⁶² İmparator Herakleios'un reforma tabi tuttuğu sikkelerde daha önce vermiş olduğu hanedan ve istikrar mesajını Tanrı Romalılara yardım etsin yazısıyla da zafer muvaffakiyet arzulayan bir kitle propaganda mesajı niteliği olarak değerlendirilebiliriz.⁶³ İmparator Herakleios'un 638-641 yılları arasındaki Hexagramlarında, taç giymiş iki oğlu Herakleios Konstantine ve Heraklonas ile beraber ayakta yer almaktadır.⁶⁴ Hexagramlar, Herakleios'un ardıllarınca merasim sikkesi niteliğinde basılmış, İmparator II. Anastasius devrinde de tedavülden kalkmıştır. Hexagramlar imparatorluğun doğusunda yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok az da olsa Revenna'da da Hexagram örnekleri vardır.⁶⁵ Hexagramlar müttefik ödemeleri asker maaşları ve Sâsânî savaşının finansmanı için kullanılmışlardır.⁶⁶ Tremis ile follis arasında mevcut bir sikke birimi yoktu.⁶⁷ Herakleios tarafından gerçekleştirilen gümüş para reformuyla bu boşluk doldurulmuştur. İmparator Herakleios'un Sâsânî seferlerine çıkmadan önce dolaşıma soktuğu bu sikkeler hem savaşın başarıyla gerçekleştirilmesine hem de bozulan ekonomik düzenin toparlanmasına büyük katkı sunmuştur. Bu yönüyle Bizans gümüş sikke sistemi içinde rolü önemlidir.

⁵⁹ Ünal, *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, 44.

⁶⁰ Paschale, *Chronicon Paschale*, 158.

⁶¹ Grierson, *Byzantine Coins*, 94.; Philip Grierson, "Hexagram", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. A. Kazhdan, (Oxford: Oxford University Press 1991), 1289.

⁶² Grierson, *Byzantine Coins*, 104. Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection II*, s. Pl.X. 62.1.

⁶³ Douglas C. Whalin, "A Note Reconsidering the Message of Heraclius' Silver Hexagram Circa AD 615", *Byzantinische Zeitschrift*, V.112/1, 2019: 221.

⁶⁴ Bellinger-Grierson, *Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection II*, Pl.X.68.

⁶⁵ Grierson, *Byzantine Coins*, 104.

⁶⁶ Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi*, 625.

⁶⁷ Grierson, "Hexagram", 18.

Bakır Sikke

498 yılında İmparator I.Anastasius'un faaliyetleriyle bakır sikkeler bir takım değişimler geçirmiştir. Kırk nummi kıymetinde olan M harfiyle, yirmi nummi kıymetinde olan K, on nummi kıymetinde olan ise I harfiyle sikkelerin arka yüzünde belirtilmiştir. 5 nummi kıymetindekiler ise 512 senesinde C harfiyle tedavüle sokulmuştur. Basımı durdurulan bakır paralar 498 yılında yeniden dolaşımda yer almıştır. Ağırlıkları ortalama yirmi beş gramken dönem içerisinde değişken göstermiş, 541/ 542 senelerinde yirmi iki grama düşürülmüştür. Otuz nummi kıymetinde olanlara Λ veya XXX işareti ilave edilmiştir.⁶⁸ Herakleios dönemi bakır sikkeleri altı sınıf olarak karşımıza çıkmıştır. İmparator Herakleios'un ilk üç yılını kapsayan 1.sınıf follisdir. Bu gruptaki follislerde Herakleios başında miğfer, elinde kalkan ile yer alır. 613 senesine tarihlenenlerde ise, Herakleios pelerin giyimli ve taçlıdır. İkinci sınıf bakır sikkelerde daha evvel gümüş sikkelerde de gördüğümüz üzere Herakleios varisi Herakleios Konstantinus ile birlikte dir. Üçüncü sınıf bakır sikkelerde Herakleios'un sağında Herakleios Konstantinus solunda ise İmparatoriçe Martina'ya yer verilmiştir. Sol tarafta yer alan Martina'nın Herakleios Konstantinus'tan rütbece düşük olduğunun gösterimidir. Dördüncü, beşinci ve altıncı sınıf bakır sikkelerde Herakleios varisleriyle birlikte dir. Herakleios askeri üniformalı varislerinin ellerinde ise küre Globus vardır.⁶⁹ Herakleios devrinde bakır sikkelerde esaslı bir değişim gözlenmemiştir. Geçmişte üretimde olan bakır sikkelere oranda ağırlıklarında düzenlemeler yapılmıştır. İmparatorluğunun ilk devresinde on gram olan bakır sikkeler devrin sonuna doğru dört beş gram ağırlığına düşürülmüştür.⁷⁰

İMPARATOR HERAKLEİOS'UN DARPANE REFORMU

Bizans İmparatorluğu'nda darphanelerin durumunu siyasi koşulların belirlediği anlarda olmuştur. Darphaneler çeşitli tehditler olduğunda kapatılmış, tehlike atlatıldığında ise tekrar faal hale getirilmiştir. İmparator I. Anastasios (491-518) döneminde darphane sayısı dörttür. İmparatorluğun İspanya, İtalya, Kuzey Afrika, Balkanlar, Doğu Akdeniz'de elde etmiş olduğu kazanımların arttığı I. Iustinianos (527-565) devrinde darphane sayısında artış olmuştur. Konstantinopolis, Doğu'nun merkez darphanesidir. Diğer imparatorluk darphaneleri Nicomedia, Kyzikos, Antioch, İskenderiye ve Thessalonica'dadır. Batı'daki darphaneler ise Kartaca ve Ravenna'dadır. Sözü edilen darphanelerin tamamında bakır sikke basılmıştır. Ravenna ve Kartaca'da kısıtlı gümüş sikke üretimi yapılırken, altın paralar yoğunlukla Konstantinopolis'te basılmıştır.⁷¹ Herakleios devrinde doğudaki darphaneler savaşlardan etkilenip üretimleri sonlandırılmışken batıdakiler faaliyetlerini sürdürmüştür.⁷² Bu dönemde altın, gümüş ve bakır sikkelerin tamamı Ravenna ve Kartaca'da; Roma da ise sadece bakır paralar basılmıştır. Kizikos (Erdek)'ta 616/626 ve Nikomedeia (İzmit)'da 616/626 senelerine ait arkeolojik buluntularda sikkelerin çıkmaması bu şehirlerde bulunan

⁶⁸ Grierson, *Byzantine Coinage in its International Setting*, 17-19.

⁶⁹ Grierson, *Byzantine Coins*, 107-109.

⁷⁰ Grierson, *Byzantine Coins*, 107.

⁷¹ Grierson, *Byzantine Coinage*, 5-6.

⁷² Michael F. Hendy, *Studies in The Byzantine Monetary Economy 300-1450* (Cambridge: Cambridge University Press 1985), 421.

darphanelerin Sâsânî tehlikesi nedeniyle kapatılmış olduğunu düşündürmektedir.⁷³ Ayrıca Antakya (Antioch)'da da 610 yılından sonra sikke kalıntılarına rastlanılmaması o bölgede de üretimin sonlandığını göstermektedir.⁷⁴ Bu dönem içerisinde Kıbrıs'ta Konstantia ve Seleucia'da devamlı olmayan, askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla geçici darphaneler kurulmuştur.⁷⁵ Bu geçici darphanelerde bakır heykeller eritilerek para basılmış askeri ihtiyaçların karşılanması adına Pontus bölgesine sevk edilmiştir.⁷⁶ Herakleios'un gerçekleştirmiş olduğu darphane reformlarıyla altın sikke basan darphanelerde kısıtlamalar getirilmiş Konstantinopolis darphanesi, Kartaca ve Ravenna darphanelerinde üretim yaptırılmıştır. İmparatorluğun batısında kalan sözünü ettiğimiz diğer darphanelerde sadece bakır para basımına izin verilmiştir.⁷⁷ Bu süreçte Konstantinopolis doğuda tek kalan darphane olmuştur.⁷⁸ Herakleios'un döneminde gerçekleşen istilalar savaşlar düşünüldüğünde darphaneler üzerinde uygulamış olduğu zorunlu reform, kendisinden sonra imparatorluğun güvenli bir para basma sistemine erişmesinde çok önemli katkısı olmuştur. Nitekim Herakleios sonrasında altın para basımında Konstantinopolis darphanesi merkez konumda olmuştur.⁷⁹

İMPARATOR HERAKLEİOS DÖNEMİ MALİ İDAREDEKİ DEĞİŞİM

İmparator Herakleios sikke ve darphane reformunun olumlu yansımalarının hissedilebilmesi için maliyeden sorumlu makamlarında değiştirilmesinin zaruri olduğu planlanmış olmalı ki bu alanda da birtakım düzenlemelere girişmiştir. Bu doğrultuda dikkate değer en önemli değişim *sakellarios* makamında yapmış olduğu yetki değişimidir. Öncelikle I. Konstantinus devrinde imparatorlukta mali idarede üç makam karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki sorumluluk alanlarındaki vergilerin hesaplanması ve tahsil edilmesinden sorumlu Praetorlardır. *Sacrae largitiones* ise; sikke basım için madenler temin etmek, imparatorların hizmetinde olan tekstil atölyelerini denetlemek ve askeri tediyeleeri gerçekleştirmekten sorumludur. Üçüncü birim imparatorluğa ait mülklerin kiraya verilmesi ve gelirlerin toplanmasından sorumlu *res privata*'dır. Herakleios dönemine kadar işleyiş bu haliyle sürdürülmüştür.⁸⁰ *Sacrae largitiones*'e ait en son kayıt Fokas devrine aittir. İsminin Athanasius olduğu bilinen bu görevli 605 yılında Fokas tarafından öldürülmüştür. Herakleios devrinde *Sacrae largitiones* olarak görev almış birisi tespit edilememiştir.⁸¹ Tespitin yapılamaması Herakleios'un *Sacrae largitiones*liği kaldırmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim *Sacrae largitiones*'lerin yerini Logothetislere bıraktığı görülmektedir.⁸² *Sakellarios*'lar ile ilgili değişim de yine Herakleios devrine denk gelmektedir. Öyle ki, bu makamda bulunan kişiler imparatorların şahsi hazinelerinden sorumlu iken Herakleios onlara

⁷³ Morisson, "Olaylar/Kronolojik Perspektif", 61.

⁷⁴ Hendy, *Studies in The Byzantine Monetary Economy 300-1450*, 416.

⁷⁵ Haldon, *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, 176.

⁷⁶ Hendy, *Studies in The Byzantine Monetary Economy 300-1450*, 416.

⁷⁷ John Haldon, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, (New York: Palgrave Macmillan 2005), 46-47.

⁷⁸ Grierson, *Byzantine Coinage*, 6.

⁷⁹ John Haldon, "The Reign of Heraclius A Context For Change?", *The Reign of Heraclius (610-641): Crisis and Confrontation*, ed. Gerrit J. Reinink-Bernard H. Stolte (Leuven: Peeters 2002), 5.

⁸⁰ Haldon, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, 33.

⁸¹ Erica C. Dodd, *Byzantine Silver Stamps* (Washington: Dumbarton Oaks 1961), 29.

⁸² Bury, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, 82.

hem idari hem de mali yetkiler vererek maliyedeki konumlarını yükseltmiştir. Sakellarios'ların pozisyon ve yetkilerindeki bu değişimi Herakleios devrinin kurumsal başarılarından en önemlisi olmuştur.⁸³ A. Cameron göre ise; Herakleios'un başarısını en riskli ve en kısa ömürlü fakat Bizans tarihindeki en parlak başarılarından biri olarak addetmiştir.⁸⁴

SONUÇ

Herakleios, darbe ile yönetimi eline aldığı 610 yılından ölümü 641 yılına kadar hep bir mücadelenin içerisinde yer almıştır. Ömrü boyunca Slav akınları Sâsânî işgalleri ve İslâm fetihleri ile boğuşmak zorunda kalmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun askeri gücünü zayıflatan, demografik yapısını değiştiren ve ekonomisini tüketen güç duruma düşüren bu etkenler karşısında faklı alanlarda birtakım reformlar yaparak hayatta kalma mücadelesi içerisine girmiştir. Kilise kaynaklarını kullanarak reforma tabi tutarak oluşturduğu sikkeleri özellikle de gümüş sikke olan Hexagramları tedavüle sokmasıyla haraç, müttefik ödemeleri ve savaşın finansmanı sağlayarak mali çöküntüde olunan sürecin atlatılmasını sağlamıştır. Bu sikkelerle ekonomik dar boğaz aşılacak istendiği gibi halkına da mesaj vermek amacı taşımıştır. Sikke tasvirlerinde yapmış olduğu reformla, Herakleios, Herakleios Konstantin ve Herakleonas'ın sikkelerde birlikte görünmesi varislerin tahta çıkış sırasını belirleyerek hanedan anlayışı temellendirerek böylelikle halka istikrar mesajı verilmek istenmiştir. Gerçekleştirmiş olduğu darphane reformuyla da merkezileşen para basım sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Maliye memurlarının rolleri de Herakleios devrinde önemli değişim geçirmiştir. Herakleios dönemine *Sacrae largitiones*'in yerini *logothetis*'ler alırken, Sakellarios'lar da imparatorların kişisel hazinelerinden sorumlu iken Herakleios döneminde en yüksek maliye memuru konumuna evrilmiştir. Herakleios ekonomi alanında gerçekleştirmiş olduğu bu reformları, Bizans İmparatorluğu'nun finansal çöküşünden kurtulmasında başat rol oynamıştır.

⁸³ Kaegi, *Heracilius Emperor of Byzantium*, 312.

⁸⁴ Averil Cameron, *The Byzantines* (Oxford: Blackwell Publishing 2006), 29.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac. *Abû'l Farac Tarihi I*, Çev. Ö.R. Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1945).

Avcı, Casim. *İslâm-Bizans İlişkileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2015).

Belâzuri. *Fütuhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları 2013).

Brown, Peter. *Geç Antikçağ Dünyası*, çev. Turhan Kaçar (İstanbul: Alfa Yayınları 2017).

Bury, B. John. *The Imperial Administrative System in the Ninth Century* (London: Oxford University Press 1911).

Cameron, Averil. *The Byzantines* (Oxford: Blackwell Publishing 2006).

Catalogue of The Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection II, ed. Alfred R. Bellinger-Philip Grierson (Washington: Dumbarton Oaks Research and Collection 1993).

Decker, J. Michael. *The Byzantine Dark Ages*, (New York: Bloomsbury 2016)

Dodd, C. Erica. *Byzantine Silver Stamps* (Washington: Dumbarton Oaks 1961).

Gil, Moshe. *A History of Palestine 634-1099* (Cambridge: Cambridge University Press 1992).

Gregory, E. Timothy A History of Byzantium, (New Jersey: WileyBlackwell 2010).

Grierson, Philip. "Hexagram", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. A. Kazhdan, (Oxford: Oxford University Press 1991) 1289.

Grierson, Philip. *Byzantine Coinage* (Washington: Dumbarton Oaks 1999).

Grierson, Philip. *Byzantine Coins* (California: University of California Press 1982).

Haldon, John. "The Reign of Heraclius A Context For Change?", *The Reign of Heraclius (610-641): Crisis and Confrantation*, ed. Gerrit J. Reinink-Bernard H. Stolte (Leuven: Peeters 2002).

John Haldon, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, (New York: Palgrave Macmillan 2005).

Hendy, F. Michael. *Studies in The Byzantine Monetary Economy 300-1450* (Cambridge: Cambridge University Press 1985).

Herrin, Judith. *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu (İstanbul: İletişim Yayınları 2016).

İbn Cafer. *Kitabü'l-Harac*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2018).

Kaegi, E. Walter. *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmet Özey (İstanbul: Kaknüs Yayınları 2000).

Kaegi, E. Walter. *Heraclius Emperor of Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press 2003).

Laiou, Angeliki E.- Morrisson, Cecile. *Bizans Ekonomisi*, çev. Bahattin Bayram (İstanbul: Runik Kitap 2020).

Lemerle, Paul. *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün (İstanbul: İletişim Yayınları 2013).

Mango, Cyril. *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Ç. Güven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2016).

Mitchell, Stephen. *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi*, çev. Turhan Kaçar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2016).

Morgan, Giles. *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. E.Ç. Babaoğlu (İstanbul: Kalkedon Yayınları 2010).

Morrisson, Cecile. "Olaylar /Kronolojik Perspektif", *Bizans Dünyası I*, ed. C.Morrisson, çev. Aslı Bilge (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2014). 21-67.

Nikephoros. *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History* trans. C.Mango (Washington: Dumbarton Oaks 1990).

Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2015).

Paschale. *Chronicon Paschale, 284-628 A.D.*, trans. Michael Whitby-Mary Whitby (Liverpool: Liverpool University 1989).

Sebeos. *The Armenian History Attributed to Sebeos*, trans. R.W. Thomson (Liverpool: Liverpool University Press 1999).

Stathakopoulos, Dionysios. *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi* çev. Cumhuriyet Atay (İstanbul: İletişim Yayınları 2018).

Theophanes. *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History A.D. 284-813*, trans. C.Mango- R.Scott (Oxford: Clarendon Press 1997).

Ünal, Ceren. *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Doktora Tezi (İzmir :Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı 2010).

Vasiliev, A.A. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. T. Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları 2016).

Whalin, C. Douglas. "A Note Reconsidering the Message of Heraclius' Silver Hexagram Circa AD 615", *Byzantinische Zeitschrift*, V.112/1, 2019: 221-232.

Zuckerman, Constantin. "Ordu", *Bizans Dünyası I*, çev. Aslı Bilge (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2014).

EKLER

Görsel 1. 610/613 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0731.jpg> Erişim Tarihi:
10.06.2023)

Görsel 2. 613/616 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0734.1.jpg> Erişim Tarihi:
10.06.2023)

Görsel 3. 613/625 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0738.1.jpg> Erişim Tarihi:
10.06.2023)

Görsel 4. 625/629 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0743.jpg> Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Görsel 5. 629/631 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0752.jpg> Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Görsel 6. 632/641 senelerine ait Herakleios'un Altın Sikkesi

(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0758.jpg> Erişim Tarihi: 10.06.2023)

Görsel 7. 615-638 senelerine ait Herakleios'un Gümüş Sikkesi (Hexagram)
(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0796.jpg> Erişim Tarihi:
10.06.2023)

Görsel 8. 638-641 senelerine ait Herakleios'un Gümüş Sikkesi (Hexagram)
(Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/byz/heraclius/sb0803.jpg> Erişim Tarihi:
10.06.2023)